

УДК 330.341.1:334.012.64(477.7)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ПРИЧОРНОМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ

Лазарева Є.В., Курносова А.В.

Визначено найбільш суттєві чинники, що перешкоджають здійсненню інновацій в регіонах Українського Причорномор'я; визначено використання виробничої та фінансової складових інноваційного потенціалу малих інноваційно активних підприємств Одеської, Миколаївської та Херсонської областей; запропоновано ряд заходів щодо зміцнення інноваційного потенціалу малих підприємств досліджуваних регіонів

Постановка проблеми, її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Мале підприємництво в Україні через свою специфіку має чітко виражену регіональну орієнтацію і є важливим чинником оптимізації структури економіки території. Особливості функціонування інституціонального середовища саме інноваційної діяльності неможливо дослідити без аналізу відповідної діяльності малих підприємств (МП) регіональної економічної системи та її якості, визначення факторів, які переважають розвитку цих підприємств за інноваційним сценарієм, структурованого аналізу проблем, з якими зіштовхуються у своїй діяльності малі інноваційно активні підприємства (МІП). Проведення досконалого аналізу стану та рівня використання інноваційного потенціалу малих підприємств Українського Причорномор'я є необхідною мірою для розробки адекватних заходів, направлених на забезпечення процесу модернізації виробництва і комерціалізації науково-технічних досягнень.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значний внесок у теорію і практику розвитку інноваційного потенціалу внесли вітчизняні та зарубіжні вчені: Абалкін Л.І., Авдокушин Е.Ф., Анчишкін А.І., Божко Е.А., Гавва В.Н., Геєць В.М., Завлін П. Н.Лундвалл Б.-А., Львів Д.С., Іванов М.І., Ісмаїлов Т.А., Іноземцев В.Л., Краснокутська Н.С., Лібанова Е.М., Лебедева В.В., Нельсон Р., Олексюк О.І., Плотнікова О.М., Редченко К.І., Рєпіна І.М., Федонін О.С., Фрімен К., Шумпетер Й., інші. Незважаючи на значний інтерес до вирішення заявленої проблеми, відсутні інструментарій для прийняття ефективних управлінських рішень, пов'язаних з інноваційною діяльністю МП регіонів Українського Причорномор'я, практично відсутні приклади об'єктивної оцінки інноваційного потенціалу малих промислових підприємств цих регіонів.

Цілі статті (постановка завдання). З метою вирішення кола проблемних питань, у статті поставлені такі завдання:

- виявити найбільш суттєві чинники, що перешкоджають здійсненню інновацій в регіонах Українського Причорномор'я;

- провести оцінку та аналіз використання виробничої та фінансової складових інноваційного потенціалу МПП Одеської, Миколаївської та Херсонської областей;

- дослідити рівномірність розподілу малих інноваційно активних підприємств по регіонах Українського Причорномор'я;

- запропонувати заходи щодо зміцнення інноваційного потенціалу та активізації інноваційної діяльності МПП досліджуваних регіонів.

Виклад основного матеріалу. Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2010-2012 рр. (за міжнародною методологією) [1] показало: із загальної кількості обстежених підприємств – 5,0% займалися лише технологічними інноваціями (продуктовими та процесовими), 10,4% – лише організаційними та маркетинговими інноваціями (нетехнологічними інноваціями), 5,0% – технологічними і нетехнологічними інноваціями), табл. 1.

Таблиця 1

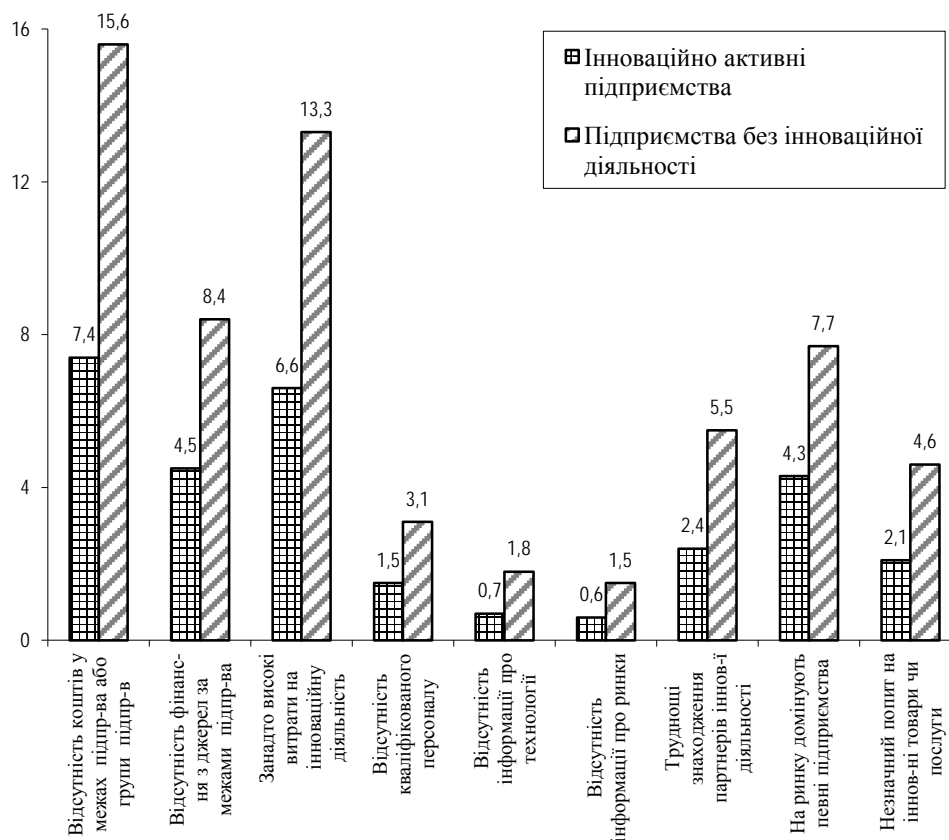
Розподіл підприємств і організацій за типами інновацій
(у % до загальної кількості підприємств)

Показники	2008-2010 рр.	2010-2012 рр.
Загальна кількість підприємств і організацій	100,0	100,0
Інноваційно активні	21,0	20,4
Підприємства з технологічною інновацією	9,8	10,0
Підприємства з організаційною або маркетинговою інновацією	11,2	10,4
Не займалися жодною з інновацій	79,0	79,6

У 2010-2012 рр. найвищий рівень інноваційної активності помітний на підприємствах за видами економічної діяльності – «Інформація та телекомунікації» – 26,6%, з них використовували технологічні інновації – 12,2%; серед підприємств переробної промисловості рівень інноваційної активності – 25,7%, з них використовували технологічні інновації – 15,8% підприємств.

Щодо регіонів Українського Причорномор'я підприємства, що займалися інноваційною діяльністю, розподілено нерівномірно, а саме: найвищий рівень інноваційної активності – в Миколаївській області (28,1%), у цьому ж регіоні зосереджена найбільша частка підприємств з технологічними інноваціями (22,4%), найнижчий – в Одеській області – 15,0%. Вище середнього по Україні рівень інноваційної активності підприємств був у Миколаївській області (28,1%).

Здійснювати інновації підприємствам перешкоджали численні фактори, рис. 1.

Рис. 1. Розподіл підприємств за найбільш суттєвими чинниками, що перешкоджали здійсненню інновацій протягом 2010-2012рр.
(у % до загальної кількості обстежених підприємств)

Найбільш ваговим фактором, як у інноваційно активних підприємствах, так і у підприємств без інноваційної діяльності, є відсутність коштів в межах підприємства або групи підприємств (відповідно 7,4% і 15,6%). Другий вагомий фактор – занадто високі витрати на інноваційну діяльність (відповідно для двох груп підприємств – 6,6% і 13,3%).

Протягом 2012 р. в Україні зареєстровано відповідно 344048 од. МП або 94,3% загальної кількості підприємств (364935 усього од., у т.ч. великих – 698 од., середніх – 20189 од.), і в областях Українського Причорномор'я, з них: у Миколаївській області – 9802 од. МП або 96,1% до загальної кількості підприємств відповідного регіону,, Одеській області – 23641 од. МП або 95,8%, Херсонській області – 7298 од. МП або 95,5%.

Наприклад, в Одеській області станом на 01.10.2013 р. на обліку в органах державної реєстрації області знаходилися 68,6 тис. суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб та 185 тис. суб'єктів підприєм-

ницької діяльності – фізичних осіб. Кількість МП становила 23,6 тис. одиниць. У розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення функціонувало 99 малих підприємств.

Частка надходжень від суб'єктів малого підприємництва до Зведеного бюджету по Одеській області становила 28,6%, частка МП у загальному виробництві продукції (робіт, послуг) – 27,5%.

В Україні розвиток МП відбувається, в основному, в посередницькій сфері та у видах економічної діяльності, що не потребують значних інвестицій – торгівлі, громадському харчуванні, будівництві, дрібному ремонті техніки і машин, сільському господарстві. Тим часом такий потужний ринок, як науково-технічні нововведення та інформації, освоюється слабо. Це зумовлено, з одного боку, недостатньою увагою до проблем високотехнологічних галузей державних структур управління, відсутністю правових актів, що забезпечують розвиток малого науково-технічного бізнесу, з іншого – інноваційні підприємства в цілому стикаються з особливими труднощами при спробах залучити фінансування, що залишається критичною перешкодою для початку бізнесу. При цьому програми підтримки малих і середніх підприємств дуже обмежені. Недостатність державних ресурсів і попередні невдалі спроби стимулювання інновацій за допомогою фінансових стимулів пояснюють нинішню відсутність фінансових механізмів стимулювання розвитку інноваційних підприємств.

Щодо видів економічної діяльності, заснованих на інноваційних технологіях, а саме: інформація та телекомунікації, професійна, наукова та науково-технічна діяльність, освіта (консультаційна – спеціалізовані послуги консультування, орієнтованих на організаторів малих інноваційних підприємств, з питань оподаткування, планування, маркетингу, ведення звітності, оформлення патентів тощо), то в Україні у 2012 р. щодо МП спостерігається така ситуація [2].

Кількість МП, що займаються інформаційною та телекомунікаційною діяльністю, складала у 2012 р. 13025 од. або 96,7% від загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності, кількість МП, що займаються професійною, науковою та науково-технічною діяльністю 29870 од. або 97,2%, освітньою діяльністю відповідно займалися 2091 МП або 96,3% цього виду діяльності.

На жаль, інформація щодо кількості МП, які займаються інноваційною діяльністю або інноваційно активних (МПП) в інших видах економічної діяльності, в офіційній статистичній звітності відсутня.

Для визначення міста малих інноваційно активних підприємств (МПП) в економіці приморських регіонів по результатах одноразового державного статистичного спостереження за формою «ІНН «Обстеження інноваційної діяльності підприємства» за 2008-2010 рр. і 2010-2012 рр. (за міжнародною методологією) областей Українського Причорномор'я (Одеської, Миколаївської і Херсонської) за обмеженою інформацією щодо інноваційної діяльності МП проведено оцінку їх інноваційного потенціалу і визначено відповідні тенденції.

В Одеській області фактично всі показники, які характеризують виробничий і фінансовий потенціали МПП, погіршилися, табл. 2; 3.

Таблиця 2

**Оцінка виробничої складової інноваційного потенціалу МПП
у 2008-2010 рр. в Одеській області**

Показник	Роки			2012 р. до 2010 р.
	2008	2010	2012	
Середня кількість працівників МПП, осіб	1207	748	292	0,32
Середня кількість працівників на одне підприємство, осіб	27	21	29	1,38
Кількість малих підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, од., у т.ч.:				
у промисловості	44	36	10	0,82
у сільському господарстві	20	16	4	0,25
у фінансовій сфері	0	0	0	0
у транспорті та зв'язку	10	8	1	0,125
в інформаційній сфері	1	0	1	-
у сфері послуг	3	2	4	2
Кількість малих підприємств, що впроваджували інноваційну продукцію (процеси), од., у т.ч.:				
у промисловості	43	35	6	0,17
у сільському господарстві	20	16	4	0,25
у фінансовій сфері	0	0	0	0
у транспорті та зв'язку	10	8	0	0
в інформаційній сфері	1	0	0	0
у сфері послуг	12	11	2	0,18
Кількість малих підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію (послуги), од.	0	17	6	0,35
Кількість малих підприємств, що освоювали виробництво нових видів продукції, од.	23	17	6	0,35
Кількість малих підприємств, що освоювали нові технологічні процеси, од.	31	25	6	0,24

розраховано за даними Одеського управління статистики

*не передбачено статистичною звітністю

н/з – не зіставні дані

Аналіз даних таблиці 2 дозволяє визначити такі тенденції.

Середня кількість працівників МП з 2010 р. по 2012 р. скоротилася з 748 осіб до 292, у 2,6 рази. Середня чисельність працівників на одне підприємство збільшилася з 21 до 29 особи.

Кількість МП зменшилася з 36 од. до 10 од. або у 3,6 рази, це стосується всіх сфер економічної діяльності, починаючи з промисловості, і, закінчуючи сферою послуг. Найбільше це стосується промисловості, де у 2010 р. працювало 16 промислових МП, у 2012 р. тільки 4 од., у транспорті і зв'язку у 2010 р. працювало 8 підприємств, у 2012 р. тільки одне. Аналогічна ситуація стосовно кількості МП, що впроваджували інноваційну продукцію (процеси): у 2010 р. їх було 35 од., у 2012 р. – 6 од, зменшення у 5,8 рази.

МП не приділяють уваги випуску нової продукції і освоєнню нових технологічних процесів. Так, у 2008 р. 23 МП освоювали виробництво нової продукції, у 2010 р. таких було тільки 17 од., у 2012 р. – 6 од., зменшення до попереднього року – у 5,5 рази. щодо освоєння нових видів технологічних процесів – ситуація відповідна.

Таблиця 3

**Оцінка фінансової складової інноваційного потенціалу МП
у 2008-2010 рр. в Одеській області**

Показник	Роки			2012 р. до 2010 р.
	2008	2010	2012	
Обсяги інноваційних витрат у виробничому секторі МП	4118,9	2450,4	790,0	0,32
Обсяги інноваційних витрат у невиробничому секторі МП	5102,2	4187,7	4755,9	1,14
Обсяги витрат на наукову і науково-технічну діяльність МП (на дослідження і розробки)	-*	-*	30,1	н/з
Обсяги річного фінансування МП, у т.ч. за рахунок:	-*	6638,1	5545,9	0,84
власних коштів	-*	6330,6	828,3	0,13
Держбюджету	-*	0	0	0
місцевого бюджету	-*	0	4717,6	н/з
Кредитів	-*	0	0	0
внутрішніх інвестицій	-*	0	0	0
іноземних інвестицій	-*	307,5	0	н/з
Обсяги фінансування МП, що виконують роботи (проекти) з пріоритетних видів інноваційної діяльності	-*	-*	-*	-

розраховано за даними Одеського управління статистики

*не передбачено статистичною звітністю

н/з – не зіставні дані

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності МПІ у 2008-2010 рр. були власні кошти – у 2010 р. – на 96%, у 2012 р. – залучені кошти місцевого бюджету – до 85% загального обсягу фінансування, у 2010 р. – іноземні інвестиції, до 5%.

Значно скоротилися витрати на інноваційну діяльність у виробничому секторі МПІ, у 2012 р. у порівнянні з 2010 р. у 3,1 рази. Щодо невиробничого сектору економіки, то обсяги інноваційних витрат зросли у 1,14 рази.

Статистичною звітністю не передбачено інформації щодо обсягів венчурного фінансування МПІ і обсягів фінансування МПІ, що виконують роботи (проекти) з пріоритетних видів інноваційної діяльності.

По Миколаївській області аналіз динаміки показників, які частково характеризують інноваційний потенціал МПІ області по двох його складових – виробничий та фінансовий, табл. 4; 5. в цілому позитивна, визначені такі тенденції.

Таблиця 4

Оцінка виробничої складової інноваційного потенціалу МПІ у 2011-2012 рр. в Миколаївській області

Показник	Роки			2012 р. до 2010 р., %
	2010	2011	2012	
Середня кількість працівників МПІ, осіб	680	797	1163	171,03
Кількість малих підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, од.	29	37	54	186,2
Середня кількість працівників на одне підприємство, осіб	29	21	21	72,4
Кількість малих підприємств, що впроваджували виробництво нових видів продукції, од.	6	6	13	216,7
Кількість малих підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси, од.	4	9	9	225,0
Кількість малих підприємств, що впроваджували інноваційну продукцію (процеси), од.	7	11	16	228,7
Кількість малих підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, од.	11	12	16	145,5

Кількість МПІ збільшилася з 29 од. до 54 од. або у 1,9 рази, середня чисельність працюючих збільшилася с 680 осіб до 1163 осіб, майже у 1,7 раз.

Кількість МПІ, що впроваджували інноваційну продукцію (процеси), збільшилася у 2,3 рази, з 7 од. до 16 од. На підприємствах впроваджували нові види продукції і нові технологічні процеси. Якщо у 2010 р. було

впроваджено 6 нових види продукції, то у 2012 р. – 13, щодо технологічних процесів, то ситуація аналогічна, у 2010 р. впроваджено 4 види технологічних процесів, у 2012 р. – 9.

У табл. 5 при оцінці фінансового потенціалу МПП області помітно збільшення загального обсягу витрат з 75,44 млн. грн. у 2010 р. до 353, 52 млн. грн. у 2012 р., або у 6,5 рази.

Таблиця 5

Оцінка фінансової складової інноваційного потенціалу МПП
у 2011-2012 рр. в Миколаївській області

Показник	Роки			2012 р. до 2010р., %
	2010	2011	2012	
Обсяги річного фінансування МПП, тис.грн. у т.ч. за рахунок:				
власних коштів				
Держбюджету	5440,3	7844,6	35352,6	6,5 раз
місцевого бюджету	4853,3	5759,8	34969,2	7,2 раз
Кредитів	-	1368,2	-	н/с
внутрішніх інвестицій	50,0	716,6	10,0	20,0
іноземних інвестицій	534,0	-	373,4	70,0
Обсяги витрат на дослідження і розробки (внутрішні та зовнішні)	-	-	-	-

н/з – не зіставні данні

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності МПП області були власні кошти підприємств, від 98,9% у 2012 р. до 73,4% у 2011 р. загального обсягу фінансування інноваційної діяльності МПП. Кредитні ресурси в незначних обсягах у дану сферу залучали у 2010 р. (9,8% загального обсягу фінансування інноваційної діяльності МПП) і у 2012 р. у розмірах відповідно 1,1%. За період аналізу також в реалізацію інноваційної діяльності МП залучали кошти місцевого бюджету в межах 1-9,1% обсягу фінансування інноваційної діяльності МПП.

Із загального обсягу фінансування обсяги витрат на дослідження і розробки (внутрішні та зовнішні) склали 0,2-0,8%%, що відповідає середньому значенню по Україні – 0,4% %.

Аналіз стану інноваційного потенціалу тільки промислових МП у Херсонській області показав наступне, табл. 6; 7.

Середня кількість працівників промислових МПП дорівнює 1653 осіб, що значно більше ніж в Одеській і Миколаївській областях у МПП всіх видів економічної діяльності.

Інноваційною діяльністю займалися 13 малих промислових підприємств, їх частка складала 24,5% від загальної кількості промислових підприємств області, які займаються інноваційною діяльністю (53 од.).

Таблиця 6

Оцінка виробничої складової інноваційного потенціалу промислових МПП у Херсонській області у 2012 р.*

Показник	2012 р.
Чисельність працівників МПП, осіб	1653
Середня кількість працівників на одне підприємство, осіб	20
Кількість малих підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у промисловості, од.	13
Кількість малих підприємств, що впроваджували виробництво нових видів продукції, од.	3
Кількість малих підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси, од.	1
Кількість малих підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію (послуги), од.	4

*При формуванні показників використовувалося державне статистичне спостереження за ф. №1-інновація «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства»
«-» – інформація відсутня.

Таблиця 7

Оцінка фінансової складової інноваційного потенціалу промислових МПП у Херсонській області у 2012 р.*

Показник	2012 р.
Обсяги інноваційних витрат у виробничому секторі МПП, тис. грн.	4715,6
Обсяги витрат на наукову і науково-технічну діяльність МПП тис. грн.	-
Обсяги річного фінансування МПП тис. грн., у т.ч. за рахунок:	
власних коштів	4715,6
Держбюджету	-
місцевого бюджету	-
Кредитів	-
внутрішніх інвестицій	-
іноземних інвестицій	-
Обсяги витрат на дослідження і розробки (внутрішні та зовнішні)	-

Тільки одне мале промислове підприємство впроваджувало нові технологічні процеси, 3 од. (23%) – виробництво нових видів продукції.

Обсяги річного фінансування МПП склали у 2012 р. 4715,6 тис. грн., з них частка власних коштів підприємств – 100%. Інші джерела фінансування не залучалися.

Оцінка інноваційного потенціалу МПП областей Українського Причорномор'я показала – незважаючи на визнане у світі значення і ролі малого підприємництва та його потенціалу в розвитку інноваційної сфери й економіки в цілому, цей сектор підприємництва не став пріоритетним і не набув належного розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Необхідно здійснити комплекс стимулюючих заходів що змусить МПП впроваджувати інновації, особливий акцент на стимулювання інновації з боку попиту споживачів цієї продукції. До стимулюючих заходів доцільно віднести:

- прив'язка держфінансування до дотримання підприємствами заданих державою технологічних коридорів їх виробничої діяльності і поступового посилення довгострокових вимог до ефективності;

- розроблення та реалізація системи заходів з активізації інвестиційної діяльності комерційних банків, зацікавлення їх у довгостроковому кредитуванні, а також застосування поряд з кредитами нетрадиційних способів фінансування інноваційних проектів – франчайзингу, лізингу, факторингу та форфейтингу, що створить необхідні умови для переміщення доходів з низько технологічних сегментів економіки у високотехнологічні та сприятиме переходу до інноваційного розвитку;

- збільшення потоків іноземного інвестування у вітчизняні інноваційні проекти у вигляді прямих, портфельних, венчурних, інтелектуальних, інвестицій;

- фінансова підтримка стартуючим промисловим підприємцям у вигляді субвенцій (50% вартості проекту). Субсидії надаються на реалізацію інноваційних проектів: патентування, сертифікацію, випробувальну діяльність тощо;

- надання мікропозики і компенсація процентної ставки по банківських кредитах МПП, що працюють в інноваційній сфері за пріоритетними напрямками;

- створення гарантійних фондів – спеціальних некомерційних фондів з наданням поручительства і позики суб'єктам підприємництва реального сектору економіки для забезпечення зобов'язань за банківськими кредитами.

В умовах слабкої ресурсної забезпеченості МПП найважливішим чинником їх існування є організація своєї мережі підтримки за такими напрямками:

- фінансова підтримка (наявність численних доступних джерел фінансування і ризикового (венчурного) капіталу);

- організаційна (наявність владних структур, які займаються розробкою і координацією реалізації інноваційної політики, сприяють здійсненню фінансової підтримки інноваційно активного підприємництва);

- матеріально-технічна (здавання в оренду і можливість купівлі, в тому числі і на пільгових умовах, засобів виробництва – будинків і споруд, техніки, наукового устаткування, транспортних засобів, копіювальної техніки т.д.);

- інформаційна (забезпечення можливостей користування інформаційними і технічними бібліотеками, доступу до електронних баз даних і т.д.);

- консультаційна (розвиток спеціалізованих послуг консультування, орієнтованих на організаторів МПІ, із питань оподаткування, планування, маркетингу, відкриття бізнесу, ведення звітності, оформлення патентів тощо).

На створення цієї мережі повинні бути спрямовані зусилля державних, регіональних, місцевих органів влади, громадськості, ВНЗів, підприємства.

Література:

1. «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2010-2012 рр. / Експрес-випуск Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу із : ukrstat.gov.ua.

2. За даними Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу із : ukrstat.gov.ua.

Abstract

Lazareva E.V., Kurnosova A.V.

Progress trends of small innovative enterprise of Black Sea regions

The most substantial factors which hinder to realization of innovations in the regions of Ukrainian Black Sea region are certain; the use of productive is certain and financial constituents of innovative potential of small innovative active enterprises of the Odesa, Mykolaiv and Kherson areas; the row of measures is offered in relation to strengthening of innovative potential small enterprise of the investigated regions.